

УДК 821.161.2:82'01

Тетяна ЗАВГОРОДНЯ

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ АФРОДИТИ В ПОЕЗІЇ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО 20–30 РР. ХХ СТ.

У статті мова йде про особливості інтерпретації образу Афродіти (Венери) в поезії М. Рильського 1920 – 1930-х років. З'ясовано, що у творчості поета Афродіта є найчастіше згадуваним образом античної міфології. Вона фігурує 11 разів у збірках «Синя далечінь», «Крізь бурю й сніг», «Де сходяться дороги», «Знак терезів». М. Рильський опрацьовує наступні мотиви, пов'язані з образом богині: народження з морської піни, зв'язок з островом Крит, атрибути традиційного образу, кохання до Адоніса тощо. Застосування образу Афродіти у творчості М. Рильського засвідчує зацікавлення літературною традицією, неперервність процесів рецепції і трансформації класичної образності в українській літературі ХХ століття.

Ключові слова: античність, міфологія, Афродіта, Кіпріда, Венера, творчість Максима Рильського, інтерпретація.

Постановка проблеми. Традиційні літературні, біблійні та історичні образи є предметом постійної уваги письменників у всі часи, ефективним засобом збагачення, самоутвердження, самопізнання, містять у собі квінтесенцію певних психологічних типів та історичних подій. Наявність таких образів у творах українських письменників 20 рр. ХХ ст. доводить, що, незважаючи на ідеологічні перешкоди, українська культура розвивалася в тісному зв'язку з європейською і була її складовим елементом. Максим Тадейович Рильський був одним

із тих поетів, чия творчість живилася надбаннями світового письменства. Як слушно вказує Д. Міщенко, завдяки талановитим поетичним рефлексіям письменник дає змогу читачеві познайомитись із важливими мотивами й образами більшості європейських літератур, трансформованих та асимільованих у вітчизняну культуру [4, с.152].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про особливості інтерпретації традиційних образів у поезії М. Рильського (ширше – неокласиків) писали такі українські літературознавці, як О. Гальчук, С. Горелова, О. Добринчук, В. Зварич, Д. Міщенко, Л. Новиченко, В. Погрібна, Г. Райбедюк та ін. Однак про образи античних богів (зокрема Афродіти) у їхніх дослідженнях йшлося побіжно, це зумовлює певну наукову новизну цієї студії.

Мега статті – дослідити особливості інтерпретації образу Афродіти (Венери) в поезії М. Рильського 1920-1930 рр.

Виклад основного матеріалу. Із розгалуженого пантеону богів античної міфології найчастіше у творчості М.Рильського зустрічається Афродіта – богиня краси й кохання, родючості, вічної весни [7]. За Гомером, Афродіта було дочкою Зевса й океаніди Діони. За версією Гесіода, вона народилася з морської піни, коли в море впали краплі крові оскопленого Зевсом Урана. Звідси етимологічний зв'язок імені богині з давньогрецьким *arphros* – піна [7]. У поезії *«Веранда, виноград, гудіння бджіл у білім»* (1921) М. Рильський влітає ім'я давньогрецької богині в роздуми ліричного героя про вічне повернення й нескінченну новизну життя: *«Щороку журавлі в акорді яснокрилім, / Щороку сміх жінок і зморена троянда, – / Та це – нові рядки у фоліанті білім»* [5, с.155]. Апелюючи до образу Афродіти, неокласик вдається до гесіодівської версії народження богині з морської піни: *«Щороку з білих пін виходить Афродіта, / І плещуть навкруги з еронтами тритони, / Та кожний раз у ній загадка нерозкрита, / І мають новий зміст незмінні закони»*[5, с.155]. У цьому творі традиційний є символом вічного колообігу / оновлення життя.

У числі прізвиськ Афродіти одне із найвідоміших – Кіпріда – вказує на острів, де богиня уперше ступила на берег.

Її культ був особливо активним у кіпрських містах Пафа й Амафунт, поселеннях на горі Ідалія. У поезіях М. Рильського «Нашу шлюбну постелю вквітчали троянди пахучі», а також «У теплі дні збирання винограду» Кіпріда змальована як богиня пристрасного взаємного кохання. У першому творі ліричний герой приносить у жертву богині «смокви медово-солодкі, / Темний, міцний виноград і молодих голуб'ят». У творі химерно переплітається антична язичницька й християнська символіка – ложе закоханих «образ Кіпріди благословляє з кутка». Ця художня деталь проникає у твір під впливом християнського світогляду, відомо, що греки не малювали ікон (у культових місцях вони встановлювали статуї богів, інколи зображали їх на амфорах чи фресках). Якщо в другій поезії «У теплі дні збирання винограду» Афродіта-Кіпріда є покровителькою кохання, пристрасті (тому на запитання хлопця, як він може здобути її прихильність, дівчина відповідає: «Світи щодня лампаду / Кіпріді добрій» [5, с.169]), то в першому творі («Нашу шлюбну постелю вквітчали троянди пахучі») прохання ліричного героя: «Дай же нам сили, богине, в коханні вродливими бути / І в заворожену ніч мудрого сина зачать» [5, с.169], – наголошує на другій іпостасі Кіпріди, яка водночас була богинею родючості, опікункою породіль.

У «Словнику античної міфології» зазначається, що Афродіті, як богині кохання, були присвячені мирти, троянди, мак і яблука, а також анемони, фіалки, нарциси і лілії; як богині родючості – горобці й голубки, які були її свитою під час прогулянок; як морській богині – дельфін. У вірші «*Несіть богам дари! Прозорий мед несіть*» [5, с.168] поет закликає приносити в жертву богині мед, золотий ячмінь, достиглі яблука й виноград (для богині – покровительки садів рослинні приношення є наймилішими). Згадана тут і «пара голубів, покірних Афродіті» як характерний атрибут її образу.

У 1918 р. М.Рильський написав поезію «Сафо до Афродіти». Із творчості Сапфо повністю до нас дійшли тільки два твори – гімн до Афродіти й вірш, що змальовує силу любовного почуття (а також низка уривків). Вірш-послання «Сафо до Афродіти» відкриває першу книгу віршів автор-

ки, упорядковану олександрійськими вченими. За жанром це своєрідний гімн, обрамлений проханнями ліричної героїні до Афродіти, водночас тут присутні риси молитви й сповіді. Лірична героїня згадує, що колись богиня була милосердна до неї; щоразу, коли вона в когось закохувалася, покровителька тілесної любові допомагала їй: всевладна Афродіта мчала над землею, як вихор, і схиляла в любовне ярмо обранця. Тепер вона знову закохалася, але без взаємності.

Оскільки заголовок поезії М. Рильського дублює назву античного твору, може виникнути враження, що мова йде про поетичний переклад або переспів. Але насправді поезія неокласика є самостійним твором. У ньому фігурують традиційні атрибути міфологічного образу Афродіти: згадка про її появу на світ («Ти, що уродилась / Із морської піни!»), голуби як постійні супутники богині («Голуби кружляють / Білими сніжинками»; цікаво, що в оді Сапфо фігурують не голуби, а горобці), однак якщо в античному тексті-першоджерелі провідним мотивом є благання до богині про допомогу в коханні: «Я молю тебе, не смуги мені ти / Серце, богине», «Серце урятуй, сповни, що бажаю, / Поспіши мені, вірна помічнице, / На допомогу» (переклад Г. Кочура); то ліричний герой М. Рильського висловлює протилежні прохання: «Не плети для мене / Золотого невода», «Не буди, богине, / Ти ночами темними / У душній постелі / Серця молодого!» [5, с.164-165]. Образ «золотого невода» може сприйматися як натяк на міфічний сюжет про золоту сітку, за допомогою якої Гефест упіймав Афродіту, коли вона зраджувала йому з Аресом; однак це здається непродуктивним варіантом інтерпретації. Більш вірогідною виглядає думка про те, що сіть є символом неволі, примусу (як і «любовне ярмо» в перекладі Г.Кочура). М. Рильський йде не за Сапфо, його ліричний герой може ототожнюватися з тим чоловіком, якого героїня хоче зачарувати. Він намагається уникнути нав'язаного почуття, тому його прохання до богині протилежні.

За допомогою чарівного поясу Афродіта могла закохати в себе будь-якого чоловіка. Погодившись на шлюб із Гефестом, вона постійно його зраджувала. Відомі міфи про стосунки

Афродіти з Аресом, Посейдоном, Діонісом, царем дарданів Анхізом, аргонавтом Бутом тощо. Для смертних чоловіків ці стосунки нерідко закінчувалися трагічно (обранець гине або богиня кидала його в гонитві за новою мрією). Цей міфологічний мотив знайшов художнє втілення в поезії М. Рильського «Отрута» (1926). Як відомо, давні греки мали два протилежних образи Афродіти: з одного боку, Афродіта-Уранія – покровителька чистого кохання, сім'ї, з другого, Афродіта Пандемос – богиня хтивості й тілесних насолод. На думку А. Краєвої, «хоча давня Афродіта з крові Урана навряд чи несла в собі одухотвореність, вона переосмислена Платоном як небесна у зв'язку з походженням від неба – Урана. Афродіта Пандемос для Платона вульгарна, доступна й зрозуміла всім, не така давня і не пов'язана з небом, а донька Зевса й малозначної Діони» [3, с.47].

У зазначеній поезії реалізується друга міфічна модель. Неокласик протиставляє тут спокусу, гонитву за тілесними насолодами й традиційні цінності, гармонію і спокій подружнього життя. Ліричний герой застерігає: «Не вабся, хлопчику! Той мудрий, хто втіка, / Хто знає, що несе трутизна Афродіти», адже «вона, життя нове – повік жива – зачавши, / Не попросившись, тебе лишить назавше, / Але й людський уже тебе не прийме світ!» [5, с.259]. Афродіта в потрактуванні поета має дві іпостасі – творчу й руйнівну; вона дарує розкіш кохання й убиває обранців, робить їх нездатними до звичайного життя.

Серед міфів, пов'язаних з Афродітою, одним із найвідоміших є розповідь про її кохання до прекрасного Адоніса – сина красуні Мирри, яку боги за злочинний зв'язок із батьком перетворили на дерево. У кіпрському варіанті міфу кохання до батька дівчині навіяла сама Афродіта – як покарання за пихатість. Надуривши п'яного батька, Мирра спокушає його. Коли ж батько зрозумів, що сталося, він розгнівався на доньку, прокляв її і вигнав із дому. Під час поневірянь в Аравії перед пологами вона перетворилася на миррове дерево, з його надтріснутого стовбура і вийшов прекрасний малюк Адоніс. Коли він виріс, за кохання прекрасного юнака сперечалися Афродіта й Персефона, яка його виростила. Одного разу,

коли Адоніс пішов на полювання, Персефона за допомогою Артеміди наслала на нього дикого кабана. Хлопець загинув і був змушений назавжди піти в царство мертвих. Однак Зевс, прислухавшись до благань богині кохання, дозволив Адонісові перебувати почергово то у верхньому (з Афродітою), то в нижньому (із Персефоною) світах. За іншою версією, Адоніса виховали пастухи. Своєю надзвичайною вродою юнак підкорив серце Афродіти й вона зробила його своїм улюбленцем, це викликало ревності Ареса. Одного разу під час одного полювання Адоніса розтерзав дикий вепр (якого на юнака за проханням Ареса направила Артеміда). Із крапель крові Афродіти, яка босоніж шукала свого коханого, розцвіли троянди, а краплини крові хлопця волею богині перетворилися на анемони (існують й інші варіанти цієї легенди).

У збірці М. Рильського «Де сходяться дороги» привертає увагу поетичний цикл «*Адоніс і Афродіта*» (1926). Знаючи про пієтет неокласика до античної міфології й літератури, можна припустити, що ця поетична «тетралогія» є художньою переробкою міфологічного матеріалу, однак це припущення не виправдовується. Перша поезія («Сажотрус за всіх найбрудніший») ніяк не пов'язана з античністю, вона є своєрідним уявним листовним діалогом ліричного героя з коханою. Далі він фіксує свої думки, викликані образом коханої. Образи античності з'являються лише наприкінці другої поезії («Хвала жонглерам і артистам»). Поряд з елементами міського пейзажу (рекламні вогні над містом, трамвай, криві вулиці, кінотеатр), роздумами про долю сучасників («Ми померемо на переломі, / На повороті до мети...») ліричний герой оспівує кохання – почуття вічне й завжди нове для тих, хто кохає («Міняючися, як Протей, / Цвіт, висвячений Афродіті, / Щораз по-новому цвіте» [5, с.251]). У поезії третій поет намагається пов'язати давнину й сучасність, адже «солон'янські романтики щасливі» люблять і страждають так само, як і їхні предки. Згадка про Адоніса й Афродіту озвучена лише наприкінці четвертої, заключної поезії циклу: «Якими вітами обвита, / Якою святістю свята, / Водою вічною обмита / Для Адоніса Афродіта / Розкриє пристрасні уста?» [5, с.252]. Як

бачимо, міф про Адоніса й Афродіту у М.Рильського застосовується як символ вічного пристрасного кохання.

На думку С. Гальчук, у цьому ліричному циклі М.Рильський звертається не до античних міфів, а до художніх текстів-посередників, у яких ці міфи були творчо «опрацьовані»: «Актуально звучить і вірш М. Рильського «Адоніс і Афродіта», античний «слід» якого є результатом рецепції «Метаморфоз» Овідія В. Шекспіром у «Венері і Адонісі», а відтак неокласик вдається до семіотизації третього ступеня» [1, с.212]. Однак навіть на перший погляд між творами англійського й українського митців є суттєві відмінності: «В англійського барда Венера втілює земне, чуттєве кохання, невід'ємне від світу, що її оточує /.../ Довершена краса Адоніса нагадує прекрасну, але все-таки скульптуру, тому його смерть сприймається як помста природи за порушення її законів. Фінал поеми трагічний, але не безнадійний: Адоніс відроджується в квітці» [1, с.212]; натомість у циклі М. Рильського «антагонізму між протагоністами немає, вони – символи вічного кохання, яке автор протиставляє «тимчасовому»» [1, с.212]. Дослідниця слушно вказує, що в поезії М. Рильського актуалізуються не один, а кілька текстів-першоджерел – міфи про Адоніса й Афродіту, Протея, Прометея, Біблія тощо. За слушним спостереженням С. Гальчук, цикл «Адоніс і Афродіта» може сприйматися як «текст-попередження, де тривожні настрої ліричного героя передають численні риторичні питання, незакінчені речення афористичного характеру, трагічні пророкування й алюзія міфема Прометея як «героя часу», що веде до невідомих «чертог» /.../ В «Адонісі і Афродіті» продемонстрована тенденція, яку П. Берков означив як притаманне творчості письменників другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. засвоєння не сюжетів, а ідей, ситуацій» [1, с.314].

Із Давньої Греції культ Афродіти був перенесений до Риму, де її ототожнювали з Венерою. Староримська Венера була богинею садів, весни, зростання й розквіту; згодом Венера в Римі набуває всіх епітетів Афродіти [7]. Найчастіше у літературі Афродіта й Венера ототожнюються, але не завжди. Наприклад, С. Горелова для зручності аналізу ділить

образи античних красунь на дві групи: «ті, що спонукають до життя (Афродіта, Гелена, Навсікая, Клеопатра, Андромеда) й ті, що спонукають до творчості, дівості (Афіна Паллада, Дафна, Діана, Венера)» [2, с.22]. На жаль, формат статті не дозволив дослідниці докладніше висвітлити це питання. У міфології відмінності римської Венери від давньогрецької Афродіти не дуже виразні, йдеться радше про окремі деталі, загальна концепція зберігається. Улюбленими птахами Венери були лебеді й голуби (Афродіти – голуби й горобці), із рослин вона найбільше любила мирт, яблука й гранати. На відміну від Афродіти, яка відповідала за пристрасне кохання, Венеру давні римляни уявляли охоронницею благочестя й моралі. Але у письменників Венера – насамперед богиня кохання, пристрасності, мати Амура. Венера згадана в поезії М. Рильського «М. Зерову» (1922), однак тут мова йде не про художнє опрацювання античної міфології, а про принагідну згадку, пов'язану з тим, що М. Зеров був прихильником античності, перекладачем римських поетів (тому тут фігурує саме Венера, а не Афродіта).

У поезії «*Анхізів син, вклонившись богині*» ім'я Афродіти / Венери не згадане, автор застосовує перифрастичну характеристику («Це ж їй молились зграї лебедині, / їй, що вродилась у прибрежній піні» [6, с.222]). Фінальна згадка про троянські кораблі й «ряд очей, прихильних і ворожих», які «на них дивився із чертогів божих», дозволяє зробити висновок про те, що ключовим текстом-першоджерелом для неокласика могла бути Вергілієва «Енеїда».

Висновки. У творчості М.Рильського Афродіта є найчастіше згадуваним образом античної міфології. Вона фігурує в збірках «Синя далечінь», «Крізь бурю й сніг», «Де сходяться дороги», «Знак терезів». Застосування цього традиційного образу засвідчує органічність і неперервність процесів рецепції і трансформації класичної образності в українській літературі.

Список використаної літератури

1. Гальчук О. Художня трансформація античності в українській поезії 1920 – 1930-х років: типологічні моделі : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.01.05, 10.01.01 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. 442 с.

2. Горелова С. Інтертекстуальність парадигм поезії неокласиків і акмеїстів: компаративний аспект. Султанівські читання. 2012. Вип. 2. С. 20-27.
3. Краева А. Мотив рожденья Афродити в контексте поетического комплекса моря в русской поэзии XVIII-XX вв. Актуальні проблеми слов'янської філології. 2011. Вип. XXIV. Част. 2. С.46-54.
4. Міщенко Д. Світові образи та мотиви у творчості Максима Рильського. Літературознавчі студії. 2012. Вип. 34. С.152-157.
5. Рильський М. Зібрання творів : у 20 т. Т.1. Поезії, 1907 – 1929. Проза, 1911 – 1925. Київ : Наук. думка, 1983. 535 с.
6. Рильський М. Зібрання творів : у 20 т. Т. 2 : Поезії, 1930-1941. Київ : Наук. думка, 1983. 432 с.
7. Словник античної міфології / уклад. І. Козовик, О. Пономарів, вст. стаття О. Білецького. Київ, 1985. 236 с. URL : <http://litopys.org.ua/slovmith/slov.m.htm>. (дата звернення: 11.09.1018).

Summary. *Zavgorodnya Tetyana. Specifics of Aphrodite image interpretation in the poetry of Maksym Rylskyy in 1920-1930 s.* *In the article we are talking about the peculiarities of interpreting the image of Aphrodite in the poetry of M. Rylskyy in 1920-1930s. It is found out that in the poet's works Aphrodite is the most frequently mentioned image of ancient mythology. She appears in the collections «Blue Expanse», «Through the snow and storm», «Where the roads meet» and «The sign of Libra». M. Rylskyy deals with the motifs related to the image of the goddess: the birth of the sea foam, the connection with Crete island, which caused the appearance of the nickname Kiprida; the doves are mentioned as an element of the traditional image. As we know, the ancient Greeks had two opposing images of Aphrodite: Urania is the patroness of pure love and the family (as depicted in the poems of M. Rylskyy «Our marital bed was adorn with the roses», «In the warm days of grapes harvesting»); Pandemos is the goddess of lust and carnal desires (as it appears in poetry «Poison»). The poetry «Saf to Aphrodite» is echoed with Sappho's work of the same name, but it has the opposite direction (Sappho asks the goddess to attract her beloved one while the lyrical hero of the neoclassicist seeks to avoid the imposed feeling). In the poetry cycle «Adonis and Aphrodite» a motive of the ancient myth of the goddess love to the mortal guy is developed. The*

application of this traditional image in the works of M. Rylskyi testifies a respect to the literary tradition, the organicity and continuity of the reception and transformation of classical imagery in Ukrainian literature.

Key words: *antiquity, mythology, Aphrodite, Kiprida, Venus, creativity of Maxim Rylskyi, interpretation.*

Одержано редакцією – 5.10.2018 р.

Прийнято до публікації – 22.10.2018 р.